AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA MARKAZIY FORS HUDUDINI BOSHQARISHDA ISKANDAR MIRZONING O‘RNI VA ROLI

Tolipov Asilbek Tohirjon o’g’li
Farg’ona viloyati Qo’shtepa tumani 6-sonli umumiy o’rta ta’lim maktabi Tarix fani o’qituvchisi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23067283

Annotatsiya: Mazkur tezis Amir Temur va Temuriylar davrida Markaziy Fors hududlarining siyosiy va ma’muriy boshqaruvi jarayonida Iskandar Mirzoning tutgan o‘rni va faoliyatini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Unda Temuriylar davlatining Forsdagi siyosiy boshqaruv tizimi, shahzodalarga hududiy hokimliklarning berilishi hamda Iskandar Mirzoning ushbu jarayondagi faoliyati yoritiladi. Iskandar Mirzoning hokim sifatidagi siyosiy faoliyati, mahalliy boshqaruv tizimi bilan munosabatlari, harbiy-siyosiy jarayonlardagi ishtiroki va Temuriylar sulolasi ichidagi mavqeyi tarixiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, uning hukmronligi davrida Fors hududlarida siyosiy barqarorlik, hokimiyat uchun kurashlar va madaniy jarayonlarning o‘zaro bog‘liqligiga e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: Amir Temur, Temuriylar, Iskandar Mirzo, Markaziy Fors, Fors, hokimlik, siyosiy boshqaruv, Temuriy shahzodalar, Hirot, Sheroz.

Amir Temur tomonidan XIV asr oxiri – XV asr boshlarida tashkil etilgan ulkan davlat tarkibida Movarounnahr bilan bir qatorda Xuroson, Eron va Forsning turli hududlari ham muhim siyosiy va iqtisodiy ahamiyatga ega bo‘lgan. Temuriylar hukmronligi davrida ushbu hududlarni boshqarish markaziy hokimiyat bilan sulola vakillarining hududiy hokimligi o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarga asoslangan edi. Temur o‘z saltanatining turli qismlarini boshqarishda o‘g‘illari va nabiralaridan faol foydalangan. Bu usul bir tomondan keng hududlarni nazorat qilish imkonini bergan bo‘lsa, ikkinchi tomondan Temuriy shahzodalar o‘rtasida siyosiy tajriba va mustaqil hokimlik an’analarining shakllanishiga zamin yaratgan.[1]

Fors hududlari Temuriylar davlatining siyosiy tizimida alohida o‘rin egallagan. Ayniqsa, Forsning markaziy va janubiy qismlarida joylashgan Sheroz kabi yirik shaharlar iqtisodiy, siyosiy va madaniy jihatdan muhim markazlar hisoblangan. Shu sababli bu hududlarni boshqarishga sulolaning tajribali va nufuzli vakillarini tayinlash markaziy hokimiyat uchun muhim vazifa bo‘lgan. Iskandar Mirzoning siyosiy faoliyati ham ana shu boshqaruv tizimi doirasida shakllangan. U Temuriylar sulolasining vakili sifatida Fors hududlarida hokimlik qilgan va mintaqadagi siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etgan.[2]

Iskandar Mirzo Amir Temurning nabirasi bo‘lib, Umar Shayx Mirzoning o‘g‘li edi. Uning siyosiy faoliyati Temur vafotidan keyingi davrda yanada yaqqol namoyon bo‘ladi. 1405-yilda Amir Temurning vafotidan so‘ng Temuriylar davlatida markaziy hokimiyat masalasi keskinlashib, sulola vakillari o‘rtasida hududlar va hokimiyat uchun kurashlar kuchaydi. Bunday sharoitda Iskandar Mirzo ham o‘zining siyosiy mavqeyini mustahkamlashga intilgan Temuriy shahzodalardan biri sifatida maydonga chiqdi.[3]

Iskandar Mirzoning Forsdagi hokimligi uning siyosiy faoliyatining eng muhim bosqichlaridan biri bo‘lgan. U Sheroz va unga yaqin hududlarda hokimlik qilib, mahalliy siyosiy kuchlar bilan munosabat o‘rnatgan. Fors hududining iqtisodiy salohiyati, savdo yo‘llari va shahar madaniyatining rivojlanganligi bu yerda hokimlik qilgan shahzodaning siyosiy imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirgan. Shu bilan birga, Forsni boshqarish faqat ma’muriy vazifalarni bajarish bilangina cheklanmagan, balki mahalliy amirlar va boshqa siyosiy guruhlar bilan muvozanatli munosabatlarni saqlashni ham talab qilgan.[4]

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Iskandar Mirzoning hokim sifatidagi faoliyatida siyosiy va harbiy omillar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq edi. Temuriylar davlatida shahzodalarning hududiy hokimligi ko‘pincha harbiy kuchga tayangan holda amalga oshirilgan. Chunki markaziy hokimiyatning nisbatan zaiflashuvi yoki sulola ichidagi nizolar mahalliy hokimlarning mustaqil siyosiy harakatlariga imkon yaratgan. Iskandar Mirzo ham o‘z hokimligini saqlab qolish va siyosiy ta’sirini kengaytirish uchun harbiy-siyosiy imkoniyatlardan foydalangan.[5]

Iskandar Mirzoning faoliyatini faqat siyosiy-harbiy jarayonlar doirasida baholash yetarli emas. Temuriylar davrida hukmdorlar va shahzodalar o‘z siyosiy mavqelarini madaniy homiylik orqali ham mustahkamlashga harakat qilganlar. Fors hududlari esa qadimdan adabiyot, me’morchilik, tasviriy san’at va kitobat rivojlangan hududlardan biri bo‘lgan. Iskandar Mirzo ham Temuriylar davrida madaniy hayotga e’tibor qaratgan shahzodalardan biri sifatida qayd etiladi. Uning saroyi atrofida ijodkorlar va san’atkorlarning faoliyati Temuriylar madaniy siyosatining Forsdagi ko‘rinishlaridan biri bo‘lgan.

Iskandar Mirzoning Markaziy Fors hududlarini boshqarishdagi o‘rni Temuriylar davlatining umumiy siyosiy tizimidan ajralgan holda emas, balki shu tizimning muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Uning hokimligi markaziy hokimiyat va hududiy boshqaruv o‘rtasidagi munosabatlarning o‘ziga xos ko‘rinishini aks ettiradi. Iskandar Mirzo bir tomondan Temuriylar sulolasining markaziy hokimiyatiga bog‘liq bo‘lgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan Forsdagi siyosiy vaziyat va mahalliy kuchlar bilan hisoblashishga majbur bo‘lgan. Bu holat Temuriylar davlatining hududiy boshqaruvi murakkab va ko‘p bosqichli xarakterga ega bo‘lganini ko‘rsatadi.

Iskandar Mirzoning siyosiy faoliyatida uning shaxsiy hokimiyatini mustahkamlashga bo‘lgan intilishi ham muhim o‘rin tutgan. Temur vafotidan keyingi siyosiy beqarorlik sharoitida Temuriy shahzodalar o‘rtasidagi raqobat kuchaygan. Har bir shahzoda o‘ziga berilgan hududni saqlab qolish, mahalliy amirlarning sadoqatini ta’minlash va siyosiy ta’sir doirasini kengaytirishga intilgan. Iskandar Mirzoning Forsdagi harakatlari ham aynan shu siyosiy muhit bilan bog‘liq bo‘lgan.

Fors hududining strategik ahamiyati Iskandar Mirzoning siyosiy mavqeyini yanada kuchaytirgan. Mazkur hudud orqali o‘tuvchi savdo va aloqa yo‘llari, yirik shaharlarning mavjudligi hamda iqtisodiy resurslar uni Temuriylar sulolasi uchun muhim hududga aylantirgan. Shu bois Fors ustidan nazoratni saqlab qolish nafaqat mahalliy hokim uchun, balki butun Temuriylar siyosiy tizimi uchun ham muhim edi. Iskandar Mirzoning ushbu hududdagi faoliyati ana shu strategik manfaatlar bilan bevosita bog‘langan. Umuman olganda, Iskandar Mirzoning faoliyati Temuriylar davrida shahzodalarning hududiy boshqaruvdagi rolini o‘rganish uchun muhim tarixiy misollardan biridir. U Forsdagi hokimlik faoliyati orqali siyosiy, harbiy va madaniy jarayonlarning bir-biri bilan uzviy bog‘liqligini namoyon etgan. Uning faoliyati Temuriylar davlatining markazlashgan hokimiyat va hududiy avtonomiya elementlari uyg‘unlashgan boshqaruv tizimini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Iskandar Mirzoning Temuriylar davrida Markaziy Fors hududlarini boshqarishdagi faoliyati ushbu sulolaning hududiy boshqaruv tizimida shahzodalarga berilgan siyosiy vakolatlarning muhim namunasidir. U Forsning siyosiy va iqtisodiy jihatdan muhim hududlarida hokimlik qilgan hamda mahalliy siyosiy kuchlar bilan munosabatlar o‘rnatgan. Uning faoliyatida harbiy-siyosiy boshqaruv bilan bir qatorda madaniy homiylik ham muhim o‘rin egallagan. Iskandar Mirzo faoliyatini o‘rganish Temuriylar davlatida markaziy hokimiyat, shahzodalar va mahalliy amirlar o‘rtasidagi munosabatlarni yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Barthold, V. V. Four Studies on the History of Central Asia. Vol. 2. Leiden: E.J. Brill, 1963.
2. Manz, B. F. Power, Politics and Religion in Timurid Iran. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
3. Soucek, P. “Eskandar Solṭān.” Encyclopaedia Iranica. Encyclopaedia Iranica Foundation, 1998.
4. Woods, J. E. The Timurid Dynasty. Bloomington: Indiana University, Research Institute for Inner Asian Studies, 1990.
5. Ferrier, R. W. The Arts of Persia. New Haven: Yale University Press, 1989.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.